

PROPAGANDOWY OBRAZ POLSKI I POLAKÓW NA ŁAMACH «GAZETY LWOWSKIEJ» (1941–1944)

Головну роль у німецькій пропаганді на території дистрикту Галичина, а потім Генерального Губернаторства, відігравала преса. Замість ліквідованої польської преси окупант розпочав випуск часописів інформаційно-пропагандистського характеру, пропагандистських газет загального змісту, а також професійних видань. Найбільш повно пропагандистські функції (зокрема формування суспільної думки і поглядів поляків, укріплення переконання про незворотність наслідків програної вересневої кампанії у 1939 р., пропагування пасивної підпорядкованості та лояльності до німців) виконували щоденні газети, оскільки вони потрапляли до споживача безпосередньо, дешево, швидко і безперервно, що було найважливішим із точки зору доктрини. Вибрані пропагандистські тексти (зокрема, інформаційні нотки, звіти, листи читачів, меншою мірою вступні і полемічні статті) однієї з таких газет послужили джерельним матеріалом цієї статті. Її метою є спроба представити образ Польщі і поляків, створений на шпальтах «Gazeta Lwowska. Dziennik dla Dystryktu Galicyjskiego» (далі – GL), єдиної легальної польськомовної щоденної газети в так званому дистрикті Галичина, яка виходила з 9 серпня 1941 р. до 19 липня 1944 р.

За весь час виходу «Gazety Lwowskiej» можна виділити два періоди (із вересня 1941 до лютого 1942 р. а також із березня 1943 до червня 1944 р.), під час яких німецька пропаганда виявляла особливе зацікавлення польською справою. У перший період переважала історична публіцистика, предметом якої була Польща 1918–1939 років, у свою чергу, у другому – в центрі уваги залишалися актуальні питання, перш за все вбивство більшовиками польських офіцерів у Катині та смерть генерала Владислава Сікорського, прем'єр-міністра польського уряду в еміграції. Однак для нагальних пропагандистських потреб GL із першого номера поширювала головним чином невігідні вісті, які здійснювали демобілізуючий і дезінтегруючий вплив на польське суспільство, використовуючи негативний образ довоєнної Польщі та польських керівників. Польщу до 1939 р. представляли як маріонетку, залежну від Франції і Англії та як штучне творіння версальського трактату. Виникнення польської держави у 1918 р. вважали необґрунтованим, а Польщу між війнами визначали як «Judeo-Polskę» («Жидо-Польщу»), у якій державна влада трималася завдяки жидам, міжнародному капіталу та масонству. Польщу критикували за невдалу закордонну політику і невикористання у 30-х роках хороших взаємин із Німеччиною. Особливо гостро висловлювалися про політиків, які тоді були при владі, ділячи їх на «хороших» – що протестували проти погіршення взаємин з Німеччиною і «поганих» – глашатаїв великодержавної ідеології. Виняткову увагу гітлерівська пропаганда приділяла маршалові Йозефу Пілсудському, зробивши його символом добрих польсько-німецьких взаємин і акцентуючи на його позаного ставленні до більшовицької Росії. Йозефа Пілсудського представляли Владиславу Сікорському, називаючи його «judeo-masonem» («жидо-масоном»), що користується довірою єврейсько-масонських кіл у Європі. Гітлерівська пропаганда бачила в Сікорському перш за все людину, антинімецьки налаштовану і проросійськи орієнтовану. Підкреслювалося, що посаду керівника польського уряду в еміграції він завдячує імперіалістично-єврейській кліці у Франції і англо-єврейському капіталу. Негативне зображення Сікорського підсилювалося негативними стереотипами жиди-гендьяра і жиди-більшовика, особливо у 1941 р. і на межі 1941 і 1942 р. у початковій фазі винищення євреїв і утворення єврейського гетто у Львові. Створення негативної картини Сікорського ще за його життя не перешкодило німецькій пропаганді використати його смерть для нагальних пропагандистських цілей. Після авіаційної катастрофи у 1943 р., у якій він загинув, «масон» Сікорський став жертвою політичних інтриг між Черчілем і Сталіним. Німецька пропаганда, коментуючи причини смерті генерала, акцентувала

на поширеному з початку війни образі Польщі як британському знярадді в боротьбі з Німеччиною. Прикладом маніпулювання образом Польщі і поляків є також інформування польського суспільства про могили польських військовополонених, відкритих у Катині у квітні 1943 р. Одразу ж на шпальтах *GL* постав образ хороброго польського солдата, обдуреного союзниками, для якого спасінням буде стати на сторону Німеччини, яка єдина гарантувала пояснення злочину. Деталізований опис більшовицького злочину в Катині і звернення при цій нагоді до негативного стереотипу більшовика повинен був викликати в польському суспільстві ненависть до виконавців і передусім схилити поляків до підтримки німецьких дій стосовно Росії. Основним завданням легальної окупаційної преси було нав'язування своїх переконань, узгоджених із нацистською політикою. Цьому служило зокрема створення негативного образу довоєнної Польщі та її політиків, а також звернення до негативних стереотипів, укоріненних у свідомості поляків, особливо стереотипу жиди і більшовика.

Ключові слова: польська мова, мова політики, ідеологія, преса, пропаганда, стереотип, етнолінгвістика, лінгвістична картина світу.

Хелена Сойка-Машталєж. Пропагандистский образ Польши и поляков на полосах «Gazety Lwowskiej» (1941–1944). Целью статьи является попытка продемонстрировать пропагандистский образ Польши и поляков в «Gazecie Lwowskiej», которая издавалась с 1941 по 1944 год во времена немецкой оккупации. Формированию общественного мнения и взглядов польского общества послужило основой манипулирование фактами и использование стереотипов в качестве инструмента пропаганды.

Ключевые слова: польский язык, язык политики, идеология, пресса, пропаганда, стереотип, этнолингвистика, языковая картина мира.

Soyka-Mashtalezh Khelena. Propagandist image of Poland and Polish citizens on the pages of «Gazeta Lvowska» (1941–1944). The purpose of the article is an attempt of presentation of propagandist image of Poland and Polish citizens in «Gazeta Lvowska» which appeared from 1941 to 1944 during German occupation. Manipulation of facts and the use of stereotypes as the instrument of propaganda served for forming the public opinion and views of Polish society.

Keywords: Polish language, political language, ideology, press, propaganda, stereotype, etnolinguistics, linguistic picture of the world.

Zdaniem ministra propagandy III Rzeszy Josepha Goebbelsa, «Tylko ta propaganda [...], jest dobra, która daje efekt, a każda inna jest zła [...]. Nikt więc nie może powiedzieć, że propaganda jest zbyt wulgarna, zbyt trywialna, zbyt brutalna czy też, nie jest dość uczciwa, albowiem te ostatnie słowa nie mają w tym wypadku żadnego znaczenia [...]. Propaganda jest zawsze środkiem do osiągnięcia celu» [5: 119].

Wychodząc z takiego założenia goebbelsowskie [11: 428–430]¹ ministerstwo propagandy (Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda), organizowało na ziemiach włączonych do III Rzeszy system zarządzania prasą. W miejsce zlikwidowanej prasy polskiej okupant powołał do życia gazety informacyjno-propagandowe, czasopisma propagandowe o treści ogólnej oraz pisma fachowe, wydawane w języku polskim jako

¹ Joseph Goebbels był jednym z głównych przywódców hitlerowskich Niemiec. W latach 1927–1933 był wydawcą organu NSDA *Der Angriff*, a od 1928 r. był posłem do Reichstagu i szefem propagandy partii. Od 1933 roku pełnił funkcję ministra propagandy i informacji w III Rzeszy. Goebbels był zwolennikiem hitlerizmu, wywierał decydujący wpływ na wszystkie dziedziny życia kulturalnego, kształtując w społeczeństwie niemieckim postawę posłuszeństwa wobec tyranii, nienawiść rasową i przekonanie o predestynacji Niemców nad światem.

instrument oddziaływania propagandowego [12: 31]². Służyły one realizacji celów odpowiadających potrzebom nazistowskiej polityki, kształtowaniu opinii i poglądów wśród Polaków, utrwalaniu w polskim społeczeństwie przekonania o nieodwracalności skutków klęski we wrześniu 1939 r. i o konieczności «pogodzenia się z rzeczywistością», wytworzenia wśród mieszkańców Generalnego Gubernatorstwa nastrojów bezsilności, biernego podporządkowania się i lojalizmu. Najpełniej funkcje te spełniały gazety codzienne, do których władze okupacyjne przywiązywały największą wagę, gdyż trafiały one do odbiorcy bezpośrednio, tanio, szybko i w sposób ciągły, co było najważniejsze z punktu widzenia indoktrynacji.

Jednym z dziewięciu dzienników [17: 21–22]³, ukazujących się w języku polskim przez okres okupacji hitlerowskiej, jest «Gazeta Lwowska. Dziennik dla Dystryktu Galicyjskiego» (dalej jako GL), z której wynotowane teksty propagandowe stanowią materiał źródłowy niniejszego artykułu [1: 514–554]⁴.

Była ona wydawana we Lwowie od 9 sierpnia 1941 r. aż do 19 lipca 1944 r.⁵ i stanowiła jedyną legalną polskojęzyczną gazetę codzienną dla tzw. dystryktu Galicji [7; 12]⁶. Jak stwierdziła W. Wójcik, «Gazeta Lwowska» była kierowana do przeciętnego czytelnika i miała służyć konsekwentnemu obniżaniu jego poziomu i dezorientacji politycznej [18: 27]. Zgodnie z założeniami władz okupacyjnych, którym zależało na rozpowszechnianiu hitlerowskiej propagandy, miała przystępną cenę, aby zachęcić do kupowania prasy jawnej (4 strony – 30 kopiejek; 8 stron – 50 kopiejek). Jej nakład w porównaniu z nakładami gazet przedwojennych był stosunkowo wysoki, co również miało wpływ na propagandowe

² Większość spośród ponad 2600 pism, jakie istniały w Polsce przed rozpoczęciem wojny, przestała istnieć we wrześniu 1939 r. Kilka tylko gazet przetrwało do października tegoż roku. Rozwiązano także organizacje zawodowe i stowarzyszenia dziennikarzy oraz wydawców.

³ Należy tu wymienić «Nowy Kurier Warszawski», «Goniec Krakowski», «Nowy Czas», «Kurier Kielecki», «Dziennik Radomski», «Dziennik Poranny», «Nowy Głos Lubelski», «Kurier Czeszochowski».

⁴ Ukraińskim odpowiednikiem «Gazety Lwowskiej», biorąc pod uwagę funkcje propagandowe, jakie spełniały, były «Львівські Вісті. Щоденник для Дистикту Галичина», które ukazywały się w identycznym formacie jak «Gazeta Lwowska». Ich wydanie nadzwyczajne ukazało się 1 sierpnia 1941 r., zaś pierwszy ich numer ukazał się 9/10 sierpnia 1941 r., a ostatni – 15 lipca 1944 r.

⁵ Decyzją władz niemieckich 1 sierpnia 1941 r. ukazało się nadzwyczajne wydanie «Kuriera Lwowskiego», zapowiadającego, że w ciągu najbliższych dni pod takim właśnie tytułem ukaze się pierwszy dziennik w języku polskim. Jednak 9 sierpnia 1941 r. ukazał się pierwszy numer «Gazety Lwowskiej. Dziennika dla Dystryktu Galicyjskiego», zamiast zapowiadanego «Kuriera Lwowskiego». «Kurier Lwowski». Wydanie nadzwyczajne z 1 VIII 1941.

⁶ Dystrykt galicyjski był największym pod względem zajmowanej powierzchni (ok. 47 tys. km²) i najludniejszym (ok. 4,8 mln ludności) dystryktem Generalnego Gubernatorstwa. 1 sierpnia 1941 r. został on przyłączony przez Hansa Franka do GG na mocy wcześniejszej decyzji Adolfa Hitlera. Granice jego były płynne, np. jesienią 1941 r. zmieniono granice dystryktu galicyjskiego i krakowskiego, a od 1 listopada 1941 r. została zniesiona granica celna, dewizowa i policyjna między nim a GG. Początkowo gubernatorem dystryktu był dr Karl Lasch, dotychczasowy szef dystryktu radomskiego, a od stycznia 1942 r. funkcję tę sprawował SS-Brigadeführer Otto Wächter. Uzgadnianiem wszelkich zarządzeń i czuwaniem nad ich wykonaniem zajmowała się tzw. Radę Zarządzającą, w skład której wchodził: sekretarz stanu, szef rządu GG Josef Bühler, Wyższy Dowódca SS i Policji Willhelm Krüger i wspomniany już Karl Lasch. Dystrykt galicyjski istniał do lipca 1944 r., do momentu ponownego wkroczenia Armii Czerwonej na Lwowa.

oddziaływanie gazety⁷. W samym tylko Lwowie jeden egzemplarz «Gazety Lwowskiej» czytało około trzech dorosłych mieszkańców. Pierwszy numer rozszedł się w 50 tys. egzemplarzy, a w 1942 r. sięgał 65 tys. W latach późniejszych mógł być jeszcze wyższy, o czym pośrednio świadczy ogólny wzrost nakładów prasy codziennej. Zasięg dziennika był ograniczony do Małopolski Wschodniej.

Również samo sięgnięcie po znany tytuł było zabiegiem propagandowym, odwołano się bowiem do «Gazety Lwowskiej» – periodyku dobrze zakorzenionego w świadomości polskiego czytelnika i do emocjonalnych skojarzeń związanych z dziennikiem, którego historia sięga aż 1811 roku [6: 414]. Ponadto oficjalne pojawienie się gazety było traktowane przez władze okupacyjne jako dowód normalizowania się sytuacji we Lwowie i zakończenia «bolszewickiej ery barbarzyństwa i ohydy».

Celem artykułu, opartego na stosunkowo jednorodnym materiale językowym⁸ wynotowanym z «Gazety Lwowskiej», jest próba przedstawienia obrazu Polski i Polaków, jaki został wykreowany na łamach lwowskiego dziennika zgodnie z polityką propagandową III Rzeszy.

Problematyka związana z propagandą znana już była od czasów starożytnych. Już wówczas odwoływano się do pewnych form aktywności w pełni adekwatnych do dzisiejszej treści tego pojęcia. Istnieje także bogata literatura przedmiotu. Na temat języka propagandy pisali tacy językoznawcy jak Walery Pisarek [15; 16: 19–32], Jerzy Bralczuk [3; 4: 336–354] czy Irena Kamińska-Szmaj [8; 9: 17–25]. Istnieją też różne definicje propagandy. Na potrzeby tego artykułu przyjmuję rozumienie *propagandy* jako «zinstytucjonalizowanej formy komunikowania politycznego, polegającej na kontroli przepływu informacji, na kierowaniu opinią publiczną i na sterowaniu (manipulowaniu) zachowaniami ludzi w celu uzyskania przez nadawcę komunikatu określonych korzyści» [9: 18]. Jest ona procesem ciągłym i wielowektorowym, ale nastawionym wyłącznie na wywołanie reakcji zgodnej z oczekiwaniami nadawcy. Podstawowym celem działania propagandowego jest jedność postaw odbiorców, czyli «totalne – jak to określił Dressler-Andress⁹ – oddziaływanie na naród, zapewnienie jednolitej reakcji na wydarzenia» [2: 35].

Przez cały okres ukazywania się «Gazety Lwowskiej» można wyróżnić dwa okresy (od IX 1941 do II 1942 r. oraz od III 1943 do VI 1944 r.), w których szczególnie interesowano się szeroko pojętą sprawą polską. W pierwszym okresie przeważała publicystyka historyczna, której przedmiotem była Polska lat 1918–1939, z kolei w drugim – w centrum uwagi pozostawały zagadnienia aktualne, przede wszystkim mord w Katyniu i śmierć generała Władysława Sikorskiego. Dla doraźnych potrzeb propagandowych od pierwszego numeru upowszechniano jednak głównie niekorzystne wiadomości, które demobilizująco i dezintegrująco wpływały na polskie społeczeństwo. Przy prezentacji polskiej problematyki dominował ton

⁷ Poszerzaniu kręgu czytelników służyły zamieszczane ciągle na łamach gazety formularze gotowych blankietów zamówień na miesięczną prenumeratę dziennika. Ponadto zachęciano poprzez hasła: «W listopadzie miesiącu szarym, dżdżystym dni uprzyjemni Ci czas, poinformuje, zaciekawi, da rozrywkę i wytchnienie zaprenumerowana „Gazeta Lwowska” (26–27 X 1941), albo wezwania – «Po co rozkładać na raty, gdy za jedyne 5 zł po opłaceniu prenumeraty gazetę w domu możesz mieć» (25 X 1941) lub w formie nakazu – «Dziś trzeba zaprenumerować „Gazetę Lwowską»» (28 X 1941).

⁸ Materiał źródłowy stanowią przede wszystkim noty informacyjne, sprawozdania, listy czytelników, w znacznie mniejszym stopniu artykuły wstępne i polemiczne, felietony i reportaże.

⁹ Herst Dressler-Andress był jednym z najbliższych współpracowników Goebbelsa. Kierował Izłą Radiofonii Rzeszy (Reichsrundfunkammer).

nieszczerej życzliwości i obłudnego współczucia wobec Polaków. Sugerowano, że jedynymi obrońcami Polaków są faszystowskie Niemcy, które jako jedyne są zdolne pokonać imperializm rosyjski w jego żydowsko-bolszewickiej postaci¹⁰.

Chcąc przekonać polskie społeczeństwo o bezcelowości stawiania oporu wobec nowej sytuacji i nakłonić do jej zaakceptowania, niemiecka propaganda posługiwała się negatywnym obrazem Polski przedwojennej i polskich przywódców, obrazem narodu polskiego jako ofiary bolszewickich rządów i nieudolnej polityki polskich przywódców. Do doraźnych potrzeb propagandowych wykorzystano istnienie polskiego rządu na uchodźstwie, na czele którego stał Władysław Sikorski, jego tragiczną śmierć oraz odkrycie masowych grobów w Katyniu. Manipulując opinią społeczną dla doraźnych celów politycznych, propaganda niemiecka zrezygnowała z posługiwania się stereotypem Polaka-wroga, mordercy, przestępcy obecnego w przedwojennej prasie niemieckiej. Trudno jest zatem znaleźć wykładniki, w których ujmowano by treści stereotypowe, brak jest także środków językowych służących do językowego wyrażania tego stereotypu. W propagandowej indoktrynacji «Gazeta Lwowska» chętnie wykorzystywała stereotyp Żyda i bolszewika. Obydwa stały się dla hitlerowskiej propagandy niezwykle ważnym instrumentem, pozwalającym wpływać na ludzkie zachowania i emocje. Stereotypowe treści nazwy *Żyd* czy *bolszewik* wyrażane były głównie za pomocą stałych związków frazeologicznych, porównań i przenośni.

Goebbelsowska propaganda posługiwała się obrazem przedwojennej Polski, przedstawiając ją jako marionetkę, uzależnioną od Francji i Anglii i jako sztuczny twór traktatu wersalskiego. Za bezzasadne uznawała w ogóle powstanie w 1918 r. państwa polskiego. II Rzeczpospolitą określiła jako *państwo obce narodowi*, które powstało wskutek zwycięstwa koalicji nad Niemcami i od początku traktowane było przez obce mocarstwa jako element gospodarczo-polityczny, który miał pognębić naród niemiecki oraz jako klin między Niemcami a Rosją Sowiecką (GL, 24 IX 1941). Propaganda niemiecka głosiła, że przedwojenna Polska była państwem klasowym, opartym z jednej strony na przywileju rządzących, a z drugiej na – krzywdzie, wyzysku mas, pozbawionych praw. Ponadto przedstawiała państwo polskie jako kraj o pozornej niepodległości, który nigdy w rzeczywistości nie był niepodległy politycznie i gospodarczo. Podkreślała, że Polska 1918–1939 r. była *Judeo-Polską* bezprzykładnego wyzysku pracy, korupcji i bezkarnego bezprawia i przez cały 21-letni okres jej istnienia władza państwowa inspirowana była przez żydostwo, międzynarodowy kapitał i masonerię (GL, 28–29 IX 1941). Oczywiście jest, że propagandystom niemieckim nie chodziło o ocenę rządów przedwrześniowych, lecz o podważeniu zaufania do emigracyjnego rządu w Londynie.

Negatywnie oceniając *byłe państwo polskie*, jak je określała hitlerowska propaganda, uzasadniano postępowanie niemieckiej administracji wobec Polaków i Żydów w sferze gospodarczej, społecznej i zdrowotnej. I tak, «aryzację» niektórych dziedzin gospodarki, propaganda niemiecka traktowała jako stworzenie perspektyw gospodarczych dla Polaków. Przekonywano, że dbając o interes społeczeństwa polskiego zastępuje się żydowskich pośredników spółdzielniami rolniczymi, mleczarskimi, handlowymi. Z kolei stosując metodę przemilczania niewygodnych faktów, nie informowano, że jest to zabieg, mający na celu rozciągnięcie kontroli na te sfery życia.

¹⁰ Stereotypy Żyda i bolszewika odebrały dużą rolę w niemieckiej propagandzie. Znacząco wpłynęły na dobór słownictwa i środków językowo-stylistycznych, jakimi się posłużono w walce politycznej, prezentując hitlerowski punkt widzenia.

Szczególnie istotnym składnikiem hitlerowskiej kampanii propagandowej jest przedstawienie przedwojennej Polski jako państwa nieposiadającego własnej linii polityki zagranicznej. Wskazywano, że II Rzeczpospolita nie wykorzystwała w latach trzydziestych poprawnych stosunków z III Rzeszą i nie doszło do ściślejszej współpracy z Niemcami. Winą za odrzucenie niemieckich sugestii w sprawie rozwiązania konfliktu o tzw. korytarz¹¹ obarczono polskie władze sanacyjne, które uległy w tej sprawie wpływom obcym, zwłaszcza Anglii (GL, 2 IX 1941).

Kolejnym elementem tego obrazu będącego przedmiotem manipulacji hitlerowskiej propagandy jest obraz państwa polskiego kierowanego przez polityków, którzy działali na jego niekorzyść. Propaganda niemiecka odpowiedzialnością za szkodliwą dla Polski politykę obarczyła sprawujących w latach 30-tych władzę: prezydenta Ignacego Mościckiego, marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego i premiera Sławoja Składkowskiego. Rydza-Śmigłego kreowała na twórcę i głosiciela ideologii mocarstwowej, zgodnie z którą państwu polskiemu nie zależy na dobrych stosunkach z sąsiadami, gdyż ma wystarczająco dużo siły, aby się bronić sama. Pokazując czytelnikom pozytywne wzorce, «złych» Polaków przeciwstawiano «dobrym». Według niemieckich propagandystów «dobrymi» Polakami byli politycy: premier Walery Sławek, wicepremier Eugeniusz Kwiatkowski i minister spraw zagranicznych Józef Beck, sprzeciwiający się konfliktowi i pogorszeniu stosunków z Niemcami (GL, 7 X 1941). Hitlerowska propaganda, zaznaczając, że nie jest Walery Sławek genialnym politykiem, akcentowała przede wszystkim jego patriotyzm i oddanie ojczyźnie, dla którego sprawowanie władzy nie służy zaspakajaniu własnych ambicji, jak to miało miejsce w przypadku Sikorskiego. Podkreślała, że jest zwolennikiem pokojowego rozstrzygnięcia konfliktów.

Niekiedy nastawienie propagandy niemieckiej na założony doraźny cel powodowało, iż teksty i komentarze, charakteryzujące Polaków, zawierały sprzeczne informacje, np. generała Kazimierza Sosnkowskiego jako przedstawiciela rządu sanacyjnego oceniano bardzo negatywnie, zaś w okresie zaostrzenia się stosunków polsko-rosyjskich w 1941 r. przedstawiano go jako człowieka, który rozumie właściwie «bolszewickie niebezpieczeństwo».

Szczególnie wiele miejsca hitlerowska propaganda poświęcała marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu, czyniąc go symbolem dobrych stosunków polsko-niemieckich. Z uznaniem wypowiadano się o poczynaniach Piłsudskiego na arenie międzynarodowej, zgodnych z polską racją stanu i jego polityce zagranicznej, opierającej się na przyjaznych stosunkach z Niemcami w obliczu zagrożenia dla Polski przez bolszewicką Rosję. Podkreślano jego wiedzę na temat Rosji i jej planów opanowania chrześcijańskiej Europy. Z wielkim szacunkiem pisano o jego zaleceniu, jakim było unikanie walki na dwa fronty i konieczności współpracy polsko-niemieckiej (GL, 2 X 1941). W artykule z 7 X 1941 r. pod wymownym tytułem *Podarty testament Marszałka... Polityka, która doprowadziła do zguby* propaganda hitlerowska podkreślała odejście przez następców Piłsudskiego od nakreślonej przez niego linii politycznej i konsekwencjach z tym związanych.

Innym elementem negatywnego obrazu państwa polskiego było początkowe

¹¹ Wolne Miasto Gdańsk i polskie Pomorze nazywane było przez propagandę niemiecką polskim korytarzem (niem. Polnischer Korridor). Brak zgody Polski na aneksję Gdańska przez III Rzeszę, na eksterytorialną autostradę i linię kolejową został potraktowany przez Niemców jako pretekst do agresji na Polskę 1 IX 1939 r.

przemilczanie (zwłaszcza w 1941 r.) przez niemiecką propagandę faktu istnienia i działalności polskiego rządu na uchodźstwie, na czele którego stał Władysław Sikorski, a następnie przedstawianie go jako pionka w rozgrywkach angielskich, amerykańskich i radzieckich (GL, 2 IX 1941). Wytwarzano przekonanie, iż Polacy w Generalnym Gubernatorstwie nie mogą liczyć na pomoc sojuszników, gdyż oni sami przeżywają trudności (klęski na froncie, problemy gospodarcze, strajki), ani na pomoc rządu Sikorskiego, który jest nieskuteczny i ma problemy z własnymi ministrami. Sugestywnie informowały o tym nagłówki: *Rozłam w łonie londyńskiej emigracji polskiej – secesja Sosnkowskiego, Zaleskiego, Seydy. Sikorski pakujący z Moskwą odosobniony* (GL, 2 IX 1941), *Nowa faza konfliktu ZSRR z emigracją polską* (GL, 5 III 1943). Propaganda niemiecka podkreślała, że Polska już wielokrotnie była wykorzystywana i oszukiwana przez niewiarygodnych partnerów. Posługiwanie się takimi argumentami miało na celu zasianie w polskim społeczeństwie niepokoju, obaw, niepewności i ugruntowaniu fałszywych interpretacji rzeczywistości. Ponadto na określenie polskiego rządu na uchodźstwie chętnie posługiwano się eufemizmem *poliska emigracja*, który służył maskowaniu informacji lub jej zniekształcaniu.

Na łamach «Gazety Lwowskiej» samej postaci premiera Sikorskiego poświęcano dużo miejsca, niejednokrotnie przeciwstawiając ją Piłsudskiemu. Sięgając do działalności Sikorskiego z lat dwudziestych i tendencyjnie wybierając elementy z jego życia, kreowano negatywny obraz generała. Aż do lipca 1943 r., kiedy to zginął w niejasnych okolicznościach, Sikorski był głównym celem ostrego ataku propagandowego. Zarzucano mu karierowiczostwo i koniunkturalizm, chęć sprawowania władzy za wszelką cenę (GL, 29 X 1941). Propaganda hitlerowska przedstawiała go jako człowieka dyspozycyjnego i sprzedajnego. W artykułach *Sikorski a Żydzi z 22 X 1941 r. oraz Znowu w służbie Izraela z 6 XI 1941 r.* krytykowano Sikorskiego za wysługiwanie się jeszcze przed wojną żydowskiej polityce i stałą obronę żydowskich spraw. Odwołując się do czasów współczesnych, akcentowano, że jest mierną osobowością, słabym człowiekiem, jeszcze gorszym politykiem i złym Polakiem, a objęcie przez niego stanowiska premiera rządu polskiego na emigracji jest wynikiem intrygi Anglików, Francuzów i Żydów. Podkreślano, że Sikorski jest *judeo-masonem*, który cieszy się zaufaniem kół żydowsko-masońskich w Europie. Propaganda hitlerowska widziała w nim przede wszystkim człowieka o antyniemieckim nastawieniu, małym talencie politycznym, który stanowisko szefa rządu zawdzięcza imperialistyczno-żydowskiej klicie we Francja i anglo-żydowskiemu kapitałowi. Negatywny wizerunek Sikorskiego wzmocniano był negatywnymi stereotypami Żyda-handlarza i Żyda-bolszewika, które «Gazeta Lwowska» chętnie wykorzystywała, zwłaszcza w 1941 i na przełomie 1941 i 1942 r., w początkowej fazie eksterminacji Żydów i tworzenia żydowskiej dzielnicy we Lwowie. Kreowanie negatywnego wizerunku Sikorskiego jeszcze za jego życia, nie przeszkadzało propagandzie niemieckiej wykorzystywać jego śmierci do doraźnych celów propagandowych. Po katastrofie lotniczej, w której zginął, *mason* Sikorski stał się ofiarą intryg politycznych rozgrywanych pomiędzy Churchilllem a Stalinem (GL, 6 XI 1941). Snuto dywagacje na temat obecności szpiegów komunistycznych w Gibraltarze – w miejscu, gdzie rozbił się samolot z generałem na pokładzie lub sugerowano, że sprawcami śmierci byli Anglicy. Propaganda niemiecka komentując przyczyny tajemniczej śmierci generała, powieliała rozpowszechniany do początku wojny obraz Polski jako brytyjskiego narzędzia w walce z Niemcami.

Charakterystycznego przykładu manipulowania obrazem Polski i Polaków dostarczyły poczynania hitlerowskiej propagandy podczas ujawnienia w kwietniu 1943 r. grobów

polskich jeńców wojennych w Katyniu [10; 14]¹². Nagle powrócił obraz dzielnego polskiego żołnierza oszukanego przez sojuszników, dla których jedynym ratunkiem może być opowiedzenie się po stronie Niemiec, które gwarantują wyjaśnienie zbrodni. Określony wydzwięk propagandowy miały różnorodne i liczne materiały (m.in. sprawozdania, reportaże, wywiady, zdjęcia oraz drukowana we fragmentach lista ofiar katyńskich), zamieszczone przez kilka miesięcy na łamach «Gazety Lwowskiej»¹³. Uwiarygodniały one twierdzenia, że zbrodni dokonało ZSRR – najgroźniejszy wróg Polski i Polaków. Budzeniu wśród polskiego społeczeństwa grozy i nienawiści do sprawców mordu, uruchomieniu mechanizmów wyzwalających agresję służyło także przywołanie negatywnego stereotypu bolszewika, powstałego na początku XX wieku, a utrwalonego w potocznej świadomości Polaków w okresie panowania Rosjan we Lwowie od IX 1939 do połowy 1941 r. Istotnym składnikiem hitlerowskiej kampanii propagandowej, który miała na celu uzasadnić obiektywizm Niemców i chęć pomocy Polakom, był brak zgody Rosjan na wysłanie międzynarodowej komisji do Katynia w celu zbadania niemieckich zarzutów i bezstronnego ustalenia faktów (GL, 9–10 VII 1943). Pośredniemu potwierdzeniu niemieckich tez o sprawcach zbrodni służyły także informacje o odkrywaniu kolejnych zbiorowych mogił cywilnej ludności ukraińskiej pod Winnicą (GL, 9 VII 1943, GL, 17 VII 1943) i grobów oficerów niemieckich pod Odessą (GL, 6 V 1943). Przekonaniu opinii publicznej, że Niemcom jako jedynym zależy na wyjaśnieniu okoliczności zbrodni, służyła wyjątkowa dbałość o szczegóły. «Gazeta Lwowska» opisując dokładnie stan zwłok i znalezionych przy nich przedmiotów, sposób ułożenia ciał oraz publikując fragmenty pamiętników, dzienników i notatek znalezionych w trakcie ekshumacji przy zamordowanych oficerach, oddziaływała na ludzkie emocje poprzez stymulowanie uczucia pogardy i nienawiści do sprawców. Ponadto umiejętnie dozwalała, dobierała i selekcjonowała informacje, nie pozostawiając czytelnikom wątpliwości, kto jest sprawcą śmierci Polaków. Duża ilość materiałów prasowych na ten temat nie wiązała się bynajmniej z chęcią informowania polskiego społeczeństwa, lecz służyła odwróceniu uwagi opinii społecznej od niekorzystnej dla Niemców sytuacji na froncie (przegrana bitwa pod Kurskiem).

«Gazeta Lwowska» była jednym z elementów systemu propagandy hitlerowskiej w Generalnym Gubernatorstwie. Zadaniem jej było odpowiednie ukierunkowanie czytelników, zgodnie z polityką III Rzeszy, a nie informowanie i komentowanie, a przez to uczenie politycznego myślenia. Poprzez konieczność dostosowania się do wytycznych ministerstwa propagandy była ona również elementem propagandy hitlerowskiej w ujęciu globalnym. Redakcja lwowskiego dziennika musiała wypełniać dyrektywy przesyłane przez propagandowe instytucje centralne. Kształtowanie świadomości politycznej czytelników zastąpiono celową ich dezorientacją, przemilczeniami, mylącymi i prowadzącymi do błędnych wniosków komentarzami. W początkowym okresie ukazywania się «Gazety Lwowskiej» propaganda niemiecka podsyciała w polskim społeczeństwie nastroje rozżalenia, wzajemnych pretensji i oskarżeń, poczucia zawodu i opuszczenia powstałego po wyemigrowaniu rządu polskiego poza granice Rzeczypospolitej. Kreśliła negatywny obraz przedwojennej Polski

¹² Na mocy decyzji władz Związku Radzieckiego z 5 III 1940 r. wiosną tegoż roku NKWD rozstrzelało w Katyniu pod Smoleńskiem polskich obywateli, m. in. oficerów wojska i policji. ZSRR oskarżało o zbrodnię Niemców.

¹³ «Львівські Вісті» od 14 do 22 IV 1943 r. także informowały o mordzie w Katyniu (m.in. o sprawcach zbrodni, ilości zamordowanych i pracy Międzynarodowego Czerwonego Krzyża).

i polityków. Po opanowaniu przez Niemców terenów na wschód od Bugu dominowały w «Gazecie Lwowskiej» opisy okrutnego bolszewickiego panowania, aby uzyskać ciche przyzwolenie na wprowadzanie niemieckiego porządku. Kiedy zaś było wiadomo, że zwycięstwo Armii Czerwonej jest bezsporne, przypominając wydarzenia z niedalekiej przeszłości (lata 1939–1941) przekonywano Polaków o potrzebie poparcia III Rzeszą w działaniach przeciwko Rosji.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирилишин К. Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 pp.) / К. Кирилишин. – Львів, 2007. – С. 514–554.
2. Borecki R. Propaganda a polityka / R. Borecki. – Warszawa, 1987. – S. 35.
3. Bralczyk J. O języku polskiej propagandy lat siedemdziesiątych / J. Bralczyk. – Kraków, 1986.
4. Bralczyk J. O języku polskiej propagandy politycznej / J. Bralczyk // Współczesna polszczyzna. Wybór zagadnień / [pod red. H. Kurkowskiej]. – Warszawa, 1981. – S. 336–354.
5. Irving D.J. Goebbels, Mózg Trzeciej Rzeszy / D.J. Irving ; tłum. B. Zborski. – Gdynia, 1998. – S. 119.
6. Jarowiecki J. Dzieje prasy polskiej we Lwowie do 1945 roku / Jerzy Jarowiecki. – Kraków ; Wrocław, 2008. – S. 414.
7. Jędruszcak T. Początki okupacji niemieckiej w tzw. dystrykcie Galicji w 1941 r. / T. Jędruszcak // Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia. – T. 36. – Wrocław, 1981.
8. Kamińska-Szmaj I. Judzi, zohydza, ze czci odziera. Język propagandy politycznej w prasie 1919–1923 / Irena Kamińska-Szmaj. – Wrocław, 1994.
9. Kamińska-Szmaj I. Propaganda, perswazja, manipulacja – próba uporządkowania pojęć / Irena Kamińska-Szmaj // Manipulacja w języku / [pod red. P. Krzyżanowskiego], P. Nowaka. – Lublin, 2004. – S. 13–27.
10. Katyń, Miednoje, Charków – ziemia oskarża / [red. A. Kola, A. Przewoźnik]. – Warszawa, 1996.
11. Krasuski J. Historia Niemiec / J. Krasuski. – Wrocław, 2004. – Wyd. 2. – S. 428–430.
12. Lewandowska S. Polska konspiracyjna prasa informacyjno-polityczna 1939–1945 / Stanisława Lewandowska. – Warszawa, 1982. – S. 31.
13. Madejczyk Cz. Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce / Czesław Madejczyk. – T. 1. – Warszawa, 1970.
14. Materski W. Mord katyński. Siedemdziesiąt lat drogi do prawdy / Wojciech Materski. – Warszawa, 2010.
15. Pisarek W. Język służy propagandzie / Walery Pisarek. – Kraków, 1976.
16. Pisarek W. Perswazyjność języka w polemikach prasowych / Walery Pisarek // Zeszyty prasoznawcze. – 1973. – Nr 4. – S. 19–32.
17. Prasa polska w latach 1939–1945 / [pod red. J. Łojka]. – Warszawa, 1980. – S. 21–22.
18. Wójcik W. «Gazeta Lwowska» (1941–1944). Metody i kierunki oddziaływania propagandowego na przykładzie wybranych zagadnień / W. Wójcik // Kwartalnik Historii Prasy Polskiej. – T. 25. – 1986. – Z. 2. – S. 27.